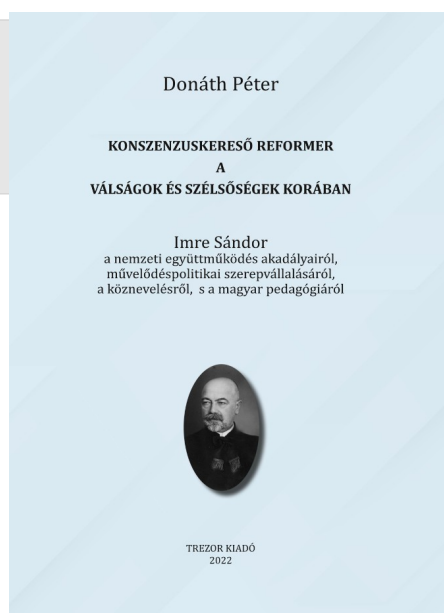

Imre Sándor a konszenzusereső reformer és pedagógiai gondolkodó

Várdai Levente*

DOI: 10.21549/NTNY.40.2023.1.4

Donáth Péter (2022). *Konszenzusereső reformer a válságok és szélsőségek korában. Imre Sándor a nemzeti együttműködés akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, a magyar pedagógiáról.* Trezor Kiadó. <https://mek.oszk.hu/23400/23444/>

A *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció* olvasói számára nem ismeretlen Donáth Péter munkássága, sőt, e folyóiratban közölt tanulmányainak köszönhetően, a hazai neveléstudomány egyik kiemelkedő alakja Imre Sándor (1877–1945) személye sem. A szerző szaktanulmányai és rövidebb közleményeiben már felsejlettek a „nemzetnevelés-elmélet” atyjának, Imre Sándor életének egyes epizódjai és ezen keresztül alakja is. Donáth Péter az elmúlt években publikált tanulmányaival fokozatosan tárta a közönség elé Imre Sándor szakmai életútjának kiemelkedő szakaszait (Donáth, 2020, 2021a). E folyamat részeként az Imre Sándor halálának 75. évfordulójára, 2021-ben készített

emlékkötetben is jegyez egy tanulmányt (Gombos, 2021; Donáth, 2021b). Így kétségtelen, hogy a frissen megjelent és itt ismerttetett 579 oldalas monográfia – amely átfogó képet ad az összetett és termékeny életútról – az életművet tárgyaló aktuálisan zajló diskurzushoz kapcsolódva, szisztematikus és elmélyült kutatómunka eredményeként állt össze. Imre Sándor munkásságának jelentőségét jelzi, hogy a neveléstörténészek és történészek közül többen foglalkoztak eszmerendszerének, nemzetnevelési koncepciójának különböző megközelítésű feltárásával (a teljesség igénye nélkül például Heksch, 1969; Dévényi, 2020; Czeglédi, 2021; Szűts-Novák, 2022), de szakmai élettörténetének ilyen alapos feltárására és összegzésére eddig senki sem vállalkozott.

Ezen a ponton érdemes tisztáznunk, ki volt Imre Sándor. Nem is olyan egyszerű röviden leírni, megragadni a szerteágazó tevékenységet folytató polihisztort. A dualizmus időszakában született és nevelkedett, pedagógusként és művelődéspolitikusként kalandos életutat járt be; pályájára alapvető hatást gyakorolt a Monarchia szétesése. Még ezt megelőzően, a századfordulón magyar irodalomtörténetből doktorált, de Schneller István és németországi tanulmányai okán, már fiatalon a pedagógiai kérdések kezdtek érdekelni és tudományos munkássága is erre a területre koncentrált. Legismertebb munkája az 1912-ben megjelent *Nemzetnevelés*, amelyben a nemzet egészének egységes nevelési elvét dolgozta ki, mai szóval élve „inkluzív” szemléletet érvényesítve a nemzetiségeket is beleértve. Egy felsorolás az általa betöltött pozíciókról talán elégségesen szemlélteti tevékenységének sokszínűségét: pedagógus, gimnáziumi tanár, egyetemi tanár, a tanárképző tanára és igazgatója, vallás és közoktatásügyi minisztérium (továbbiakban VKM) helyettes államtitkára majd adminisztratív államtitkár, dékán, rektor, Országos Közoktatási Tanács (továbbiakban OKT) alelnöke, és még sorolhatnánk.

* Doktorandusz hallgató, PTE BTK, Interdiszciplináris Doktori Iskola, vardai.levente.jpm@gmail.com

Ha csak rövid ideig is volt meghatározó a kultusztárcában, kapcsolatban állt az időszak meghatározó oktatáspolitikusaival így Klebelsberg Kunoval és Kornis Gyulával is. Bizonyos, hogy művelődéspolitikai programjának központjában a nemzetnevelés fogalma állt, amelynek életútja során (több-kevesebb sikerrel) próbált érvényt szerezni (Tóth, 1998; Czeglédi, 2021).

Imre Sándor szakmai életútjának feldolgozásához bőséges forrásbázis áll rendelkezésre, amelyet különböző levéltárakban őriznek. A kötet érdemei közé tartozik, hogy a felhasznált források egy részét eddig még nem publikált, ismeretlen iratok teszik ki, ezekre építve Donáth témája kifejtése során dokumentatív-elbeszélő módszert alkalmaz. Ennek köszönhetően a szerző által feldolgozott óriási mennyiségű primer iratanyag forrásközléseként is funkcionál e kötet, amely további kutatásokat motiválhat. A sok, gyakran hosszú, korabeli forrás olvasása egyesek számára kihívást jelenthet, de ezen keresztül mélyebben megérthető a korszak összetettsége, ráadásul egyes szövegek közlések kalandregénnyel felérő izgalmat tartogatnak. Az eligazodást támogatja a bőséges lábjegyzetelés, amelyben Donáth következetesen jelzi, ha az egyes források hiányából adódóan a történeti rekonstrukció csak részben lehetséges. Szintén hasonló alapossággal korrigálja a néhol előforduló szakirodalmi tévedéseket, ha az általa feltárt primer források azok tévességét bizonyítják. Kritikaként megfogalmazható, hogy a választott módszer miatt olykor a források közlése túlsúlyba kerül, az őket felvezető és követő kontextualizáló-elemző bekezdések rovására. Mindez azonban nem a véletlen műve: Donáth tudatosan minél kevésbé akarja befolyásolni az olvasót, akit egyben fokozott gondolkodásra is készítet. Mint írja: „*Olvasóink majd eldöntik, mi a véleményük a figyelmükbe ajánlott szövegekről.*” (Donáth, 2022, p. 10)

A kötet bevezetőjében a szerző meghatározza könyvének célkitűzéseit: Imre Sándor szakmai életútjának és nevelési koncepciójának felvázolása és a gyakorlati megvalósítás problematikájának bemutatása, zömében elfeledett vagy publikálatlan írásain keresztül. Ezek a szövegek máig sem veszítették el aktualitásukat: a 77 éve elhunyt pedagógiaprofesszor és művelődéspolitikus nagyon hasonló dilemmákkal találta szembe magát, mint amelyek napjaink elméleti és gyakorlati pedagógiai szakembereit foglalkoztatják. Donáth érdeklődésének főbb kérdéseit hét pontban összegzi, majd leszögezi, hogy kötetében a széleskörű tevékenységet folytató Imre Sándor életének nem minden szegmensét taglalja. Többek között a kutatótársak által már feltárt pedagógiatanári, pedagógusképző, egyetemi oktatói, folyóirat-szerkesztő tevékenységére nem tér ki részletesen (erről lásd például Tóth, 1998). Helyette Imre Sándor országos művelődéspolitikai szerepvállalásainak (1918–1922 és 1943–1944 között) és az ezzel járó kihívásoknak szentel nagyobb figyelmet.

Az előszót követően 15 főfejezet következik, majd a kötetet egy epilógus zárja. Utóbbiban kirajzolódik, hogy a kortársak (többek között Ravasz László, Kemény Gábor) hogyan látták és miként ítélték meg Imre Sándor munkásságát. A monográfia minden fejezetének bemutatása lehetetlen vállalkás lenne e recenzió keretein belül, így a következőkben csupán néhány szegmensre hívnám fel a figyelmet. Bár érdekes lenne kitérni például a fővárosi iskolák államosításának tervére, a leveleintézmény előkészítésében végzett munkálataira és a nemzetnevelés fogalma kisajátításának kérdéskörére, ezúttal – szintén a terjedelmi korlátok miatt – tartózkodom ettől.

Kifejezetten érdekes részei a kötetnek az exkurzus fejezetek, amelyek közül a harmadik, a 20. század elején felállítandó új, vidéki egyetemek és a professzori kinevezések világába kalauzolja el az olvasót (pp. 110–127). Ennek a kitérőnek hátterében az áll, hogy Imre Sándor művelődéspolitikai tevékenységének megítéléséhez jelentős adalékként szolgál az a tény, hogy pályázott a harmadik magyarországi pedagógiai tanszék professzori állására. Miként Donáth rámutat, ezzel elsősorban nem a pozsonyi katedra megszerzésre törekedett, – családja ugyanis a fővárosba kötötte – levelei alapján arra következtethetünk, hogy tudományos munkásságára kívánt visszajelzést kapni szakmájának prominens képviselőitől. E fejezetet olvasva Kornis Gyula és Imre Sándor kapcsolata, pedagógiai elképzeléseinek és a nemzetnevelés fogalmának értelmezési különbségei is felszínre kerül-

nek. A kötet e része az aktuálisan zajló egyetemtörténeti kutatások számára minden bizonnyal értékes forrás, és érdekes adalékul is szolgálhat. Itt érdemes megjegyezni, hogy a fejezetben a nemzetiségi és zsidókérdés témája is előkerül, ahogy ezek a kérdéskörök a monográfia különböző fejezeteiben lépten-nyomon felbukkannak.

Egy másik izgalmas témakör a Nagy Háború vészorszaka, amikor Imre Sándor olyan szerepet vállalt, mellyel a későbbiekben állandó támadási felületet nyitott személye ellen. Az 1910-es években egyre magasabb pozíciókba léptették előre, míg 1918 novembere és 1919 márciusa között, a Károlyi- és a Berinkey-kormány idején, a VKM helyettes államtitkáráként működött (pp. 143–177). Majd az ellenforradalmi rendszerben, korábbi szerepvállalása miatt állandó nyilvános támadások érték, amelynek következtében Klebelsberg 1922-től már nem tartott igényt szolgálataira a VKM-ben. Imre Sándort kimondottan megviselte ez a következmény: saját bőrén tapasztalta azt a politikai eljárást, hogy az egyes rendszerek működésében résztvevő szakemberek a rendszerváltást követően félreállításra kerülnek, még ha „ártatlanságukat” bizonyítani is tudják. A bemutatott forrásokon keresztül megelevenednek az átmeneti időszakban tevékeny oktatási szakembereket érintő kihívások és szerepvállalásuk következményei: hiába voltak jelentős szakmai eredményeik, korábban betöltött pozícióik miatt az új rendszer mellőzte őket.

Hangsúlyos és jelentős részét képezi a kötetnek Imre Sándor életpályájának utolsó szakasza, amikor a második világháború alatti „szélsőségek korában”, pontosabban 1943–1944-ben vállal szerepet az országos művelődéspolitikában (pp. 501–543). Ez az időszak, hasonlóan a korábbi 1918–1922 közötti szerepvállaláshoz, Imre Sándor számára vívódásokkal teli volt. Mint ahogyan Donáth részletesen ki is fejti, ebben a háborús és nehéz időszakban az OKT alelnökéként az „ügyis hiába” és az „annál inkább” hozzáállás között ingázva dolgozott. Az OKT, mint tanácsadó szervezet 1872–1945 között a VKM mellett működött, feladata az oktatási rendszerrel kapcsolatban felmerülő szakmai kérdések tárgyalása, véleményezése és előkészítése volt (Csibi & Dévényi, 2016). A neveléstörténeti szakirodalomban Imre Sándor tevékenységének ezen fejezete nem hangsúlyos, amelynek háttérben a szórványos forrásanyag állhat. Üdítő ugyanakkor, hogy Donáth figyelmet szentel ennek a nehéz időszaknak, amikor a testület irányítását az addigra már betegeskedő Imre Sándor végezte. Az OKT ekkor szerteágazó tevékenységet folytatott, de a háborús időszakban tényleges hatást nem tudott gyakorolni az oktatási-nevelési munkára.

Számos arra érdemes részt lehetne még kiemelni a gazdagon illusztrált, jól tördelt kötetből, de Donáth nyomán szabadon, bízzuk a továbbiakat az érdeklődő olvasóra, aki e kiadványt a Magyar Elektronikus Könyvtáron is elérheti. Összegzésképp megállapítható, hogy Donáth Péter friss könyve alapos és kitarató tudományos munka végeredménye, amely számos közgyűjteményi primer forrásra alapoz és a hazai szakirodalmat széles körben felhasználja. Kimondott erénye a kötetnek, hogy Imre Sándor személyes életútjának rekonstruálásán és interpretációján keresztül, a magyar neveléstörténet 1900–1945 közötti időszaka, valamint a korszak oktatásügyének főbb kérdései is megelevenednek. Így a monográfia címében ígérteknek megfelelően nem csak Imre Sándor átfogó művelődéspolitikai nézeteiről, hanem az ő szemüvegén és szerepvállalásán keresztül, a köznevelésről és a korszak magyar pedagógiájáról, a pedagógus szakmáról is szól. Releváns olvasmány lehet mind az általános pedagógia, mind a neveléstörténet, de a 20. század első felének magyar történelmének kutatói, illetve a téma iránt érdeklődők számára egyaránt. Végül a kötet felsőoktatási környezetben, forrásolvasó szemináriumokon is kitűnően alkalmazható.

Irodalom

---

1. Czeglédi, S. (2021). Megújulási törekvések a református pedagógiában a két világháború között. In: Szarka, E. (Ed.) *Pozitív Pedagógia és Nevelés Konferencia kötet II.* (pp. 56–68). Mental Focus Kft.
2. Csibi, N. & Dévényi A. (2016). Egy miniszteri tanácsadó testület műhelyitkai. Az Országos Közoktatási Tanács jegyzőkönyveinek forrásértéke 1872–1945. In: Slahcta, K., Bánkúti, G. & Vonyó, J. (Ed.), *Sed intelligere. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére* (pp.145–180). Kronosz Kiadó.
3. Dévényi, A. (2020). *Nemzetnevelés-parafrazisok. A nemzetépítéstől a hatalomkoncentrációig.* Kronosz Kiadó.
4. Donáth, P. (2020). Imre Sándor a köztisztviselői munka párt- és felekezeti elfogultságtól való mentességének szükségességéről s az egyetemi autonómiáról 1924-ben. *Iskolakultúra*, 30(8), 97–116.
5. Donáth, P. (2021a). Imre Sándor a háború, a pedagógia és az iskola kapcsolatáról 1914–1918-ban. In Sallay, Gergely P. & Török, R., Závodi, Sz. (Ed.). *Háborús hétköznapok V.* (pp. 49–64). HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
6. Donáth, P. (2021b). Imre Sándor művelődéspolitikai nézeteinek formálódása, minisztériumi szerepvállalásának motívumai, körülményei. In Gombos, N. (Ed.), *Imre Sándor-émlékkötet: tanulmányok a nemzetnevelő pedagógus, művelődéspolitikus halálának 75. évfordulójára.* (pp. 27–86). L'Harmattan.
7. Gombos, N. (Ed.) (2021). *Imre Sándor-émlékkötet: tanulmányok a nemzetnevelő pedagógus, művelődéspolitikus halálának 75. évfordulójára.* L'Harmattan.
8. Heksch, Á. (1969). *Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere.* Tankönyvkiadó Vállalat.
9. Szűts-Novák, R. (2022). Levelezés-kutatás, mint primer neveléstörténeti forrás – A Magyar Szemle két világháború közötti oktatáspolitikai és nemzetnevelő szerepe Imre Sándor levelezésének kontextusában. *Korunk*, 33(6), 97–106.
10. Tóth, G. (1998). Imre Sándor és a Paedagogium. *Magyar Pedagógia*, 98(2), 99–122.